

ми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів: зб. наук, праць. – Рівне: РЕГІ, 2006. – С 143-149.

5. Отрошко Т.В. Професійна компетентність педагога – ефективна відповідь на проблемну ситуацію в освіті / Т. Отрошко // Гуманітарні науки. – 2012. – №2. – С.10-14.

6. Семенов О. Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника: навчально-методичний посібник / О.Семенов. – Київ-Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. – 108с.

The article is devoted to the significance of the ethnolinguistic principles the modern Ukrainian language by future teachers of the primary school. The experience is explained the usage of the ethnocultural material as a component the formation of communicative student's skills at the Ukrainian lessons.

Key words: *ethnolinguistic principles, ethnoculture, ethnocommunicative skills, text, learning Ukrainian language.*

УДК 81.32-057.87

**Володимир Ковальчук, Любов Білецька,
Наталія Стасів, Людмила Силюга (Дрогобич)**

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УСНОГО МАТЕМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуті особливості розвитку уявлень учнів про математичну мову у процесі вивчення ними початкового курсу математики та розроблено систему прийомів навчальної діяльності, які використовуються на уроках математики і в позаурочний час з метою формування у молодших школярів культури усного мовлення.

Особлива увага приділяється визначенню впливу процесу розв'язування текстових задач на вироблення в учнів початкових класів навиків математичного мовлення та характеристик методичних прийомів їх розвитку при формуванні обчислювальних навичок:

- взаємоперевірка самостійних робіт навчального характеру,
- контроль знань учнів за схемою «запитання – відповідь»,
- робота класу, що супроводжується коментуванням одного з учнів,
- математичні диктанти,
- читання різними способами числових виразів та виразів зі змінною, що потребує знань відмінювання числівників.

Ключові слова: *математична мова, культура мовлення, означення математичних понять, числові вирази, математичні символи.*

Постановка проблеми. Проблема навчання учнів математичної мови складна та багатокомпонентна. Доцільність спеціальної організації навчальної діяльності учнів з метою засвоєння математичної мови зумовлюється насамперед позитивним впливом такої діяльності на розвиток загальної культури мовлення учнів, формування якої є одним з найважливіших завдань сучасної освіти.

Одночасне використання різних слів, яким відповідають ті самі математичні символи, збагачує і розвиває мовлення молодших школярів. Вони ж бо не дуже схильні до багатослівних пояснень, а здебільшого працюють біля дошки мовчки. Класовод має весь час стимулювати їх до розповіді, щоб у дітей формувалося вміння висловлюватись, передавати хід своїх міркувань.

Слово – основне знаряддя в роботі вчителя. Саме звукова сторона мови класовода часто відіграє вирішальну роль у засвоєнні учнями математики. Іншими словами, якщо б усе те, що вчитель говорить на уроці, ми записали на аркуші паперу і запропонували його учням для читання, то ефективність записаних слів була б незрівнянно нижча, ніж вимовлених учителем. У кожного вчителя – свій текст і мова, які, звичайно, впливають на засвоєння й запам'ятовування учнями математичних понять, властивостей арифметичних дій тощо.

Виклад основного матеріалу. Математична культура стала однією з необхідних складових загальної культури нашого сучасника. Загальний культурний рівень характеризується і рівнем розвитку математичного мислення та математичної мови – двох взаємозв'язаних компонентів математичної культури [4].

Необхідною умовою успішного формування математичної культури школяра є свідоме розуміння суті та змісту математичних понять, походження нового терміна, знака. Невиконання її стає джерелом формального засвоєння учнями нових математичних знань. Якщо знання засвоєні формально, то при застосуванні нових елементів математичної мови учні не вміють відокремити зміст від даної знакової форми. Це проявляється при переході з природної мови на математичну, та навпаки – від однієї математичної моделі до іншої. Вказаний недолік можливо певною мірою попередити на рівні переходу від природної мови до мови наукових термінів, застосовуючи історико-генетичний аналіз слова (символа), що дає можливість розповісти учням «біографію» нового терміна (символа), історію розвитку відповідного йому поняття, з'ясувати місце цього поняття в системі понять. Систематичне використання історико-генетичних відомостей при вивченні нових елементів математичної мови сприяє формуванню пізнавальних інтересів і водночас позитивних

мотивів навчальної діяльності. При цьому встановлюється генетичний зв'язок поняття з реальною дійсністю. Форми цієї роботи, звичайно, мають узгоджуватись з віковими особливостями школярів. Ця робота продовжується в позаурочний час. З цією ж метою ефективно використовуються математичні газети, де поряд з іншим вмішують матеріал, що містить «біографії» понять, термінів і символів, що вивчаються [3].

Точність як важлива якість мовлення тісно пов'язана з правильністю використання відповідних термінів, понять. Відомо, що у початкових класах означення математичних понять не вводяться, їх пояснюємо й розкриваємо на конкретних прикладах з опорою на життєвий досвід учнів та раніше набуті ними знання. І від того, наскільки міцно діти засвоять цей матеріал, залежить не лише правильність оперування термінами в наступних класах, а й опанування математики в майбутньому.

Слухаючи відповіді молодших школярів, помічаємо, що їм важкувато засвоїти співзвучні та споріднені поняття, а саме: цифра – число, коло – круг, ділене – дільник, зменшуване – від'ємник, пряма – відрізок, площа – периметр. І коли учень неточно висловлюється, то причина цього, як правило, одна: він слабо усвідомлює те, про що говорить. Учитель мусить пам'ятати про це й запобігати можливим помилкам.

Часто-густо на уроках математики доводиться чути нечіткі висловлювання, зумовлені невмінням дітей застосовувати такі, скажімо, терміни: «більше», «менше», «вище», «повільніше» та ін., значення яких розкривається в реченнях з такими словами: «Сосна вища за тополлю на бм» (а не «більша»), «Перший відрізок коротший за другий» (а не менший) [2]. Опрацьовуючи такі пари понять і відповідні їм терміни, важливо не лише ілюструвати їх, а й використовувати спостереження дітей, прагнути, щоб зони граматично правильно замінювали одне судження іншим. Наприклад: «Брат старший за сестру» – «Сестра молодша за брата». Тут допоможуть спеціальні завдання, як-от: «дібрати слова, протилежні за змістом (більше – менше, вище – нижче, ширше – вузьче, старше – молодше, довше – коротше, важче – легше, товстіше – тонше, швидше – повільніше)».

Мова математики є окремим випадком знакових систем, які можна назвати мовами. Тому при вивченні нових елементів математичної мови доцільно застосовувати прийоми, які використовуються для формування в учнів певних семантичних та синтаксичних знань і умінь при вивченні будь-якої іншої мови. Семантичні уміння допомагають засвоювати математичні поняття, розпізнавати їх, виділяти суттєві ознаки та встановлювати між ними взаємозв'язки. Синтаксичними уміннями забезпечується грамотне читання, записування та виконання перетворення

математичних виразів. Ці два види умінь лежать в основі перетворення інформації, записаної звичайною мовою, в певну математичну модель, а також в основі умінь переходити від однієї математичної моделі до іншої. Істотною при цьому є ідея відповідності, освоєння якої учнями починається ще в початковій школі [5].

При вивченні алгебраїчних понять дедуктивний спосіб його побудови не виявляється так явно, як при вивченні понять геометричних. Проте і алгебраїчний навчальний матеріал надає чимало можливостей для формування в учнів логічної культури: логічний аналіз математичних тверджень, з'ясування логічної структури означень математичних понять; обґрунтування етапів тотожних перетворень алгебраїчних виразів тощо. Логічні операції в курсі алгебри явно не вивчаються, проте важливо по можливості роз'яснювати семантику логічних зв'язків, застосовуючи відповідні мовні конструкції.

Аналіз педагогічної практики та результати досліджень [7] свідчать про те, що успішне оволодіння школярем математичною мовою в межах шкільної програми можливе лише за умови цілеспрямованого керівництва з боку вчителя процесом розвитку усної та письмової мови на уроці математики. Таке керівництво здійснюється через організацію різних форм навчальної діяльності:

- читання та запис математичних виразів;
- виконання завдань по переходу від словесного запису до символічного і навпаки;
- виконання завдань по переходу від однієї математичної моделі до іншої;
- робота з математичним словником: організація учнівських усних та письмових повідомлень з історії виникнення та розвитку математичних понять, термінів, символів.

При навчанні учнів математичної мови успішно застосовуються такі форми роботи, як взаємоперевірки самостійних робіт навчаючого характеру, контроль знань учнів за схемою «запитання – відповідь», робота класу, що супроводжується коментуванням одного з учнів, математичні диктанти та переклади (перехід від однієї моделі до іншої) тощо [6].

У процесі виконання усних вправ учні оволодівають уміннями застосовувати математичні терміни, формулювати властивості дій тощо. З-посеред прийомів стимулювання вироблення правильного математичного мовлення ефективним є коментування виконуваних завдань: учні спочатку повторюють пояснення вчителів а потім самостійно розповідають про дії. В міру оволодіння відповідними уміннями їхні пояснення з часом стають лаконічними, точнішими. Систематичне коментування

розширює словесний запас школярів, у них виробляється впевненість. Така робота корисна для всіх: і тих, хто пояснює хід своїх дій, і тих, хто слухає свого товариша. У початкових класах успішно застосовується хорове (латинська буква, слово, словосполучення) та індивідуальне коментування в такій, наприклад, системі:

- коментування сильним учнем під керівництвом учителя (записи виконуються на дошці);
- коментування без запису на дошці;
- коментування хором;
- коментування сильним, середнім і слабким учнем (індивідуальне)

Кожне нове поняття формується на основі інших, уже відомих, які використовуються як опорні. Ця умова забезпечує доступність нових знань і, певною мірою, готовність учнів до їх сприймання. Кожний новий елемент математичної мови вводять у взаємозв'язку з раніше засвоєним.

Математичний диктант привчає дітей уважно слідкувати за мовою вчителя, відразу включатися у виконання завдань, сприяє виробленню певного темпу й ритму роботи. Бажано відразу після проведення диктанту проаналізувати його. Для цього двом учням можна запропонувати виконати завдання і записати його на плівку. Потім ці записи проєктуються на дошку. Учні, які виконували завдання, виходять до дошки для обґрунтування своїх дій. Завдання рецензуються учнями і вчителем та стають зразком для самоконтролю. Цей прийом успішно поєднується з прийомом взаємоперевірки, коли кожний учень перевіряє (порівнює зі зразком) роботу свого сусіда по парті. Взаємоперевірка активізує увагу учня, дає йому можливість ознайомитися з тим, як виконано завдання іншого варіанта. Якщо вчитель планує застосувати цей прийом після самостійної роботи, то про це треба попередити учнів [1].

Сприятливі умови для розвитку математичного мовлення учнів створюються під час розв'язування текстових задач. Процес їх розв'язування містить чотири етапи: вивчення задачі, відшукування способу розв'язку задачі, розв'язання задачі, перевірка і відповідь задачі. На кожному з етапів розвивається той чи інший бік мовлення. Під час ознайомлення із задачею учні читають текст, виділяючи опорні слова та числові дані, роблять логічну паузу між умовою і запитанням задачі, переказують її математичний зміст. Відшукуючи спосіб розв'язку задачі, учні мають вказати ті величини, про які йдеться в задачі, встановити зв'язок між ними (даними значень величин і даними та шуканою величиною). На основі цього складають план розв'язання задачі: встановлюють по-

слідовність запитань, які необхідні для розв'язання та формулюють їх. Розв'язання задачі зводиться до вибору дій, пояснення їх вибору та виконання вказаних дій. Під час перевірки розв'язання задачі учні мають звіряти відповідь задачі з її умовою, давати розгорнуті пояснення правильності розв'язання.

Елементи символічної математичної мови учні добре сприймають та засвоюють на першому етапі їх вивчення, тобто коли вони вводяться та закріплюються. Проте наприкінці навчального року помиляються в символічних записах до 30% учнів. Значна частина помилок у застосуванні математичної символіки зумовлюється не сформованістю умінь правильно читати такі записи словами. Учні не завжди усвідомлюють адекватність запису його словесному вираженню. Щоб запобігти недолікам такого характеру у знаннях учнів, доцільно включити в навчальний процес форми навчальної діяльності, аналогічні до тих, що застосовуються в процесі вивчення іноземної мови. В обох випадках учнів навчають семантики мови, коли розкривається змістовний бік навчання, і синтаксису цієї мови, коли роз'яснюється його внутрішня будова. Отже, вправи, які становлять основу для математичної діяльності учнів, слід добирати так, щоб розкривався зміст символів, які вводяться, щоб учні вчилися правильно їх використовувати; вироблялось вміння перекладати з природної мови на формалізовану і навпаки. Щоб перекласти текст, записаний формалізованою мовою, треба знати символи, вміти їх читати та знати правила читання набору символів. Залежно від змісту математичного речення одні й ті самі символи мають різну інтерпретацію. Щоб зробити переклад, учень повинен знати ці варіанти. А щоб перекласти з природної мови на формалізовану математичну, потрібно володіти спеціальними мовними конструкціями. Під час такого перекладу досить часто виникає потреба змінити конструкцію речення, записаного звичайною мовою, наблизивши його до особливостей математичної мови.

Висновки. Вдосконалення культури математичного мислення і мовлення школярів сприяє розвитку навичок практичних життєвих розрахунків, усуненню неточностей вживання зайвих слів при побудові питань і умови задачі, неправильного порядку слів у реченнях. Мова молодших школярів стає чіткою, зв'язною, змістовною.

Виховання культури математичного мовлення школярів – складний цілеспрямований процес, який має бути безперервним: і на уроці і в позаурочний час. Класовод покликаний постійно дбати про чистоту і багатство мовлення учнів, своєчасно помічати і виправляти їх огріхи.

Необхідність розширення лексичного запасу учнів початкових класів на уроках математики, а паралельно розкриття семантики слів, способів

їх написання, вимови – це основа запобігання помилкам як орфографічного так і мовленнєвого характеру.

Джерелом знань, зразком правильного слововикористання є підручник. Завдання класовода – навчити школярів працювати з книжкою уважно, вдумливо її читати.

Повсюдно і завжди взірцем для учнів є мовлення вчителя. Адже діти схильні в усьому наслідувати свого першого наставника й вихователя, переймаючи всі тонкощі як його поведінки, так і мовлення. Про це завжди слід пам'ятати всім учителям і вихователям.

Систематична робота, спрямована на те, щоб учні свідомо оволоділи математичною мовою, допомагає їм поглиблено засвоювати весь курс математики і використовувати набуті знання на практиці.

Уроки математики дають великі можливості для органічного поєднання роботи над питаннями культури мовлення з вивченням початкового курсу математики, що відображає педагогічні погляди В.Сухомлинського і його концепцію навчальної діяльності, згідно з якою мовленнєва культура є обов'язковою складовою розвитку учнів.

1. Бакан Н.В. Уроки математики. 4клас: Посібник для вчителя / Бакан Н.В., Шост Н.Б. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 320с.

2. Дудко Л.М. Розширення лексичного запасу молодших школярів на уроках математики / Дудко Л.М., Трунова В.А. // Початкова школа. – 1994. – №2. – С. 25-27.

3. Король Я.А. Піднесення культури математичної мови / Король Я.А. // Початкова школа. – 1995. – №1. – С.10-12.

4. Литовченко З.М. Культура усного мовлення на уроках математики / Литовченко З.М., Карапузова Н.Д. // Початкова школа. – 1984. – №2. – С.31-34.

5. Мовчун Л. Мовна математика / Мовчун Л. // Поч. школа. – 1999. – №5. – С.36-38.

6. Осинська В.Н. Формування мовної культури учнів в процесі вивчення математики. / Осинська В.Н. – К: Рад. школа. – 1989. – 192с.

7. Хмара Т.М. Навчання учнів математичної мови. / Хмара Т.М. – К.: Педагогічна думка, 1985. – С.11-21.

In the article the features of representations of the schoolchildren about their mathematical language during of the learning of initial course of mathematics are described and the system of learning activities that are used in mathematics lessons and after school in order to develop in younger schoolchildren their culture of the speech are developed.

The special attention is paid to the definition of the impact of solving tasks on the development the skills of the mathematical language of pupils from the primary school and to the characteristic of instructional techniques their development during the formation of computing skills:

- checking each other the independent work of the teaching character;
- control of pupils' knowledge by the scheme «question – answer»;
- the work of the schoolchildren which is accompanied by commenting of one of the pupils;
- mathematical dictations;
- reading the numerical expressions and expressions with variables in various ways, which requires knowledge of declination numerals.

Key words: mathematical language, culture of the speech, definitions of the mathematical concepts, numerical expressions, mathematical symbols.

УДК 81'233:177

Леся Лужецька (Дрогобич)

МОВНИЙ ЕТИКЕТ І ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МОВЛЕННЕВО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті підкреслено важливу роль мовної культури у становленні мовленнєво компетентної особистості педагога, обґрунтовано значущість мовно-етикетного як складової частини культури мови та необхідність дотримання етичних норм у спілкуванні кожним мовцем, особливо вчителями початкової школи. Розкрито сутність поняття «мовний етикет», зацентовано увагу на необхідності розрізняти близькі, але не однакові за змістом і обсягом поняття, «мовний етикет» і «мовленнєвий етикет». Наголошено на важливому значенні мовного етикету для становлення мовленнєво компетентної особистості майбутнього вчителя. Розглянуто погляди окремих учених на усталені в українській мові формули мовного етикету, якими повинен послуговуватися мовець у найрізноманітніших ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідниками. Наведено приклади найбільш уживаних формул мовного етикету для використання у практиці щоденного спілкування. Підкреслено важливу роль навчально-тренувальних вправ у формуванні практичних мовленнєвих умінь і навичок майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: мовний етикет, мовленнєво компетентна особистість, культура мови, етикетність спілкування, мовленнєвий розвиток.

Постановка наукової проблеми та її значення. До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Тому й називаємо це надбання рідна мова. Рідна, як мати, як Батьківщина, як усе найдорожче серцю. Мова – найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає нащадкам свій досвід і мудрість, перемоги і сла-